

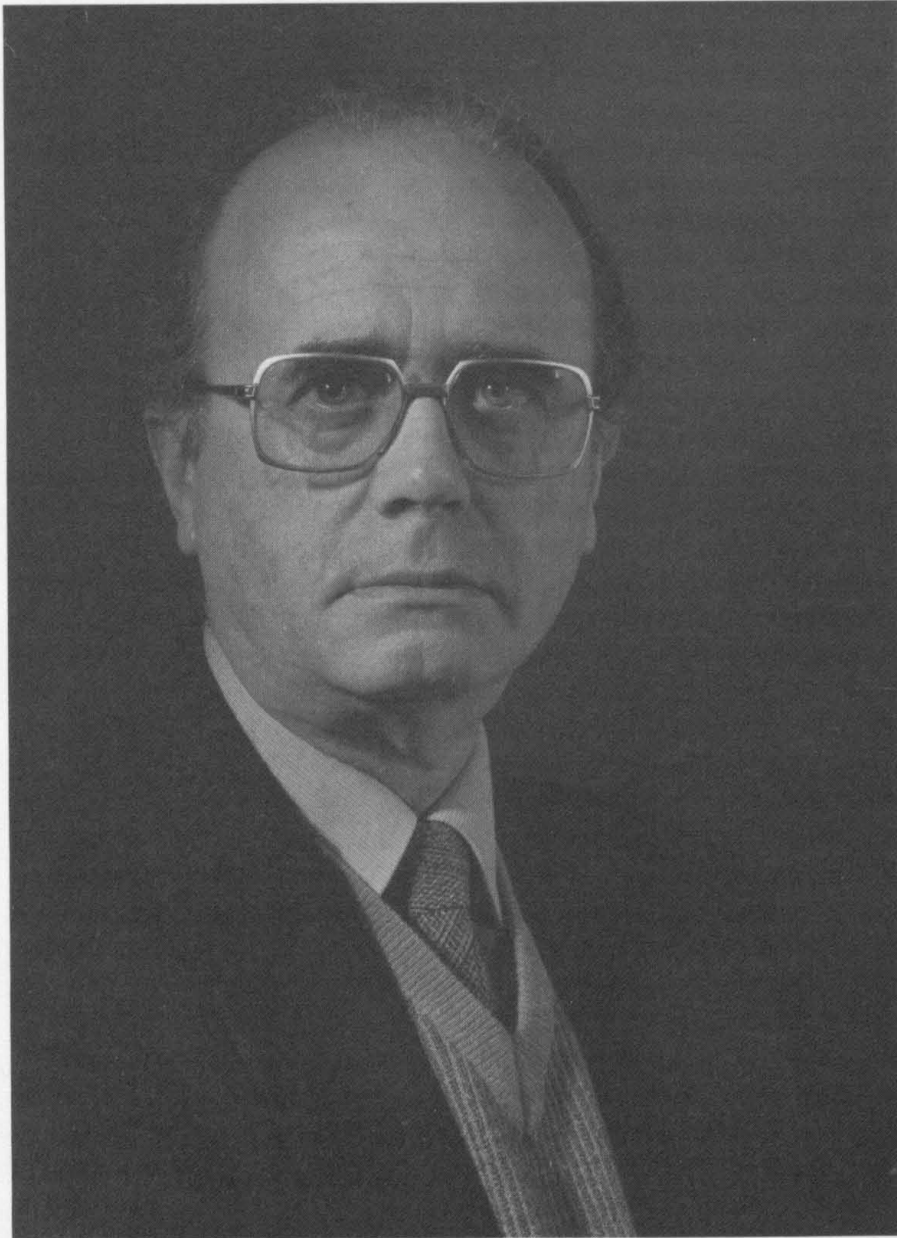
Citation:

D.P. Blok, Levensbericht A.C.F. Koch, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1992, Amsterdam, pp. 27-32

Herdenking door D.P. Blok

Anton Carl Frederik Koch

17 juli 1923 - 25 september 1990

Anton Carl Frederik Koch

27

Op 25 september 1990 overleed geheel onverwacht ons medelid Anton Koch in zijn geliefd Venetië. Anton Carl Frederik Koch werd op 17 juli 1923 te Den Haag geboren. Zijn uit Duitsland stammend voorgeslacht telde een aantal schilders en graveurs, iets waar Antons kunstzinnige vader met voldoening op mocht wijzen. Deze - zelf in Hulst geboren - had in Gent gestudeerd en daar in artistieke kringen verkeer, waarmee hij banden bleef onderhouden. In 1936 verhuisde het gezin Koch van Den Haag naar Gent, waar Antons vader aan het Nederlandse consulaat verbonden was. De oude banden met de schilderswereld in en om Gent werden weer aangehaald en zo raakte ook de jonge Anton al vroeg met kunst vertrouwd.

In Gent bezocht Koch de middelbare school, een door Jezuiten geleid instituut. Het lag voor de hand dat hij zich in 1942 ook te Gent aan de universiteit liet inschrijven, aanvankelijk voor de rechtenstudie, vervolgens voor de studierichting middeleeuwse geschiedenis. Hier had hij het voorrecht zijn opleiding te krijgen van coryfeeën als E.I. Strubbe en F.L. Ganshof. In 1946 slaagde hij voor het licentiaat. Aangezien hij voorzag dat zijn carrièrekansen in Nederland lagen, studeerde hij nog een jaar in Utrecht bij Enklaar, waar hij in 1947 de doctoraalbul verwierf. Dit Utrechtse jaar gebruikte hij bovendien voor het behalen van het diploma Archiefambtenaar eerste Klasse.

Het waren jaren van hard werken en grote produktiviteit. In 1946 verscheen in de Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden zijn eerste wetenschappelijke publikatie en vanaf 1947 publiceerde de jonge geleerde geregeld degelijke artikelen, vooral gewijd aan de institutionele geschiedenis van Vlaanderen, waarover hij een proefschrift voorbereidde. In deze jaren ook werkte hij nauw samen met de taalkundige Maurits Gysseling, hetgeen resulteerde in enige bronnenpublicaties, die nog steeds als voorbeeldig kunnen gelden.

In 1949, op 26-jarige leeftijd werd Koch benoemd tot gemeentearchivaris van Deventer en bibliothecaris van de belangrijke Atheneumbibliotheek aldaar. Dit zou, naar bleek, zijn definitieve werkkring worden. In hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk met zijn Gentse studiegenote Godelieve de Meyer, dochter van de bekende Vlaamse volkskundige Maurits de Meyer.

Intussen voltooide Koch zijn proefschrift over *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13e eeuw*, dat hij in 1951 aan de universiteit van Gent verdedigde. Zijn promotor was Ganshof, die het meemaakte dat zijn 28-jarige promovendus hem op enige belangrijke punten meende te moeten corrigeren. Deze deed dit op de hem kenmerkende heuse maar besliste wijze.

Nog vele studies over Vlaamse institutionele en stadsgeschiedenis zouden volgen, maar allengs verplaatste zich toch het zwaartepunt van Kochs activiteit en aandacht naar enerzijds de hem opgedragen bewerking van het Oorkondenboek van Holland en Zeeland, waarover straks meer, en anderzijds zijn zorg voor het Deventer archief en de stadsbibliotheek. Beide waren ondergebracht in ongeschikte ruimten van het stadhuis, onvoldoende geïnventariseerd en slecht toegankelijk.

Dat Deventer nu over een moderne geëquipeerd, goed toegankelijk gemeente-archief en een dito bibliotheek met, zoals dat heet 'een wetenschappelijke steunfunctie' beschikt, beide ondergebracht in een prachtig gerestaureerd kloostercomplex, is aan Koch te danken.

Dit is niet gemakkelijk gegaan! Overheidsgeld loskrijgen voor de opbouw en uitbreiding van zulke culturele instellingen eist een taai geduld, politieke intuïtie voor het op een gegeven moment haalbare en vooral ook een grote werkkraft, waarmee men toont dat zichtbare, liefst meetbare resultaten bereikt worden. Daarbij kwam, dat juist door het succes van zijn streven tot schaalvergroting van archief en bibliotheek, zijn werkdruk toenam, vooral op het terrein van het management van de bibliotheek. Hij moest tenslotte kiezen en in 1973 legde hij het archivariaat neer. Hoewel hij geen manager was, koos hij toch voor de bibliotheek; blijkbaar was zijn liefde voor het boek toch groter dan die voor het document.

Dat hij in 1980 toch vervroegd als bibliothecaris is weggegaan, lag enerzijds aan problemen juist bij het management, anderzijds aan Kochs onvrede over een aankoopbeleid, waarin de zuiver wetenschappelijke motivatie meer en meer moest wijken voor de behoeften van HBO-studenten. Hij bleek echter onmisbaar en bleef als stadshistoricus Deventer dienen, hetgeen resulteerde in een tiental artikelen en het monumentale boek *Het Bergkwartier te Deventer. Huizenboek van een middeleeuwse stadswijk tot 1600* (Zutphen 1988).

Ook anderszins heeft hij zich voor het culturele leven van stad en provincie ingespannen, onder andere voor de stedelijke monumentenzorg en als redacteur van de publikaties van de Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, waarvan hij meer dan twintig jaar voorzitter was.

Deze korte schets van een vrij vlakke carrière maakt niet duidelijk, waarom Koch in 1976 tot lid van onze Akademie werd benoemd. Daarvoor zullen we zijn wetenschappelijk werk nader moeten beschouwen. Dit oeuvre is bijzonder veelzijdig; het omvat studies over politieke geschiedenis, institutionele en rechtsgeschiedenis, stadsgeschiedenis, kerkgeschiedenis, biografie, diplomatiek, cultuurgeschiedenis, boek- en bibliotheekwetenschap, taalgeschiedenis en naamkunde. Ik onderscheid daarin drie overheersende aandachtsgebieden: de geschiedenis van Vlaanderen, de stedengeschiedenis en de diplomatiek. De publikaties van Koch handelen tot 1956 vrijwel uitsluitend en tot 1960 in meerderheid over de geschiedenis van Vlaanderen tot ca. 1200. In het bijzonder de rechterlijke organisatie, de uitbreiding van het graafschap en de desbetreffende bronneninterpretatie hebben zijn aandacht. Zijn belangrijkste werk uit deze periode is zijn reeds genoemde proefschrift uit 1951 over de rechterlijke organisatie van het graafschap. Sterk beïnvloed door het bekende boek van Hans Hirsch, *Die hohe Gerichtsbarkeit im deutschen Mittelalter*, maar dit ook op volkomen eigen wijze toepassend op Vlaanderen, geeft hij hierin enige grote lijnen aan, die nog steeds van grote waarde zijn. Ik noem zijn uiteenzetting over het ontstaan van de bloedban, over de ontwikkeling van de

hoge, middelbare en lage justitie en vooral ook die over de tweedeling van het graafschap in het oudste deel met hoofdzakelijk grafelijk grootgrondbezit en een perifeer gedeelte waar lokale heren de lakens uitdeelden. Het boek is een Fundgrube van detailonderzoeken, die echter steeds ten dienste staan van het grote betoog. In het bijzonder zijn kennis van de vele en vaak moeilijk te vinden oorkonden en zijn vaak verrassende maar steeds sterk beargumenteerde interpretatie ervan maken het boek tot een van de belangrijke etappes in de historiografie. Opvallend is verder, dat het boek, ondanks de diepgaande tekstanalyses, toch helder en elegant geschreven is. Een recensent heeft Koch verweten, een zwak voor redeneringen en hypothesen te hebben. Hij schreef: 'Het leven en de groei der instellingen is niet steeds een aaneenschakeling van logische deducties, zoals de schrijver het maar al te vaak voorstelt'. In deze kritiek zit een grond van waarheid. Vooral het hoofdstuk over de oorsprong van de kasselrij- en ambachtsvierscharen lijdt aan genoemd euvel. Dit neemt niet weg, dat de geïncrimineerde passages toch nooit zo maar te verwerpen zijn, maar uitnodigen tot naarstig onderzoek naar tegenargumenten en zo tot dieper inzicht leiden.

Dertig jaar na zijn promotie heeft Koch nog eenmaal de oudste geschiedenis van Vlaanderen in zijn totaliteit beschreven in het hoofdstuk *Het graafschap Vlaanderen van de 9e eeuw tot 1070* in deel I van de Algemene Geschiedenis der Nederlanden (Haarlem, 1981). Het is een gerijpte, magistrale samenvatting die staat als een huis en alle kwaliteiten van Koch als beheerser zowel van de grote lijnen als van de details over het voetlicht brengt.

Wie Vlaamse geschiedenis beoefent, kan niet om de stedengeschiedenis heen. Ook op dit terrein hield Koch zich aanvankelijk alleen bezig met de oudste geschiedenis van de conglomeraties die later als steden aangemerkt zouden worden. Hierbij richtte hij zijn aandacht vooral op de topografische ontwikkeling van die steden. In 1949 publiceerde Koch zijn eerste artikel over *De ouderdom van Brugge*, in 1962 gevolgd door een veel grondiger en ook controversieler artikel *Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12e eeuw*. Zijn laatste, in 1990 posthuum verschenen publikatie was gewijd aan *Gent in de 9e en 10e eeuw*. Deze artikelen over Brugge en Gent zijn gebaseerd op een ingenieuze combinatie van bodemkundige, archeologische en historische gegevens, waarbij vaak een hernieuwde interpretatie van de bronnen verrast. Discussie met andere geleerden ging hij niet uit de weg en antwoord van hen bleef ook niet uit, zodat ook deze bijdragen gezien moeten worden als etappes in de discussie.

Het is te begrijpen, dat in het bijzonder de geschiedenis van de stad Deventer zijn belangstelling had. Vanaf zijn bijdrage uit 1957 over *Die Anfänge der Stadt Deventer* in de Westfälische Forschungen tot aan zijn al genoemde boek uit 1988 over het Bergkwartier, heeft Koch tenminste 22 opstellen over de Deventer geschiedenis geschreven.

Dat Koch ook op het terrein der stedengeschiedenis de grote greep, de koene, eigenzinnige samenvatting niet schuwde, blijkt uit zijn *Phasen in der Entstehung*

von Kaufmannsniederlassungen zwischen Maas und Nordsee in der Karolingerzeit in 1970 gepubliceerd in het Festschrift Franz Petri, nog altijd een juweeltje in het genre.

Het meest blijvende van Kochs werk bestaat uit zijn bronnenpublicaties. Reeds in zijn in 1950 samen met Maurits Gysseling uitgegeven *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta* bewees de toen 27-jarige Koch een vol-leerd diplomaticus te zijn. Vooral zijn daarin opgenomen studie over de oorkonden van Blandinium, waarin een aantal door Oppermann gecreëerde mis-verstanden werd opgeruimd, bewees Kochs meesterschap. Het kon dan ook niet missen, dat, toen onze Akademie besloot tot de uitgave van een geheel nieuwe bewerking van het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, de opdracht hiertoe in 1952 aan Koch verstrekt werd.

Deze opdracht had een lange voorgeschiedenis, die zwaar op de Akademie drukte. Tussen 1866 en 1873 had de Akademie het Oorkondenboek van Holland en Zeeland, bewerkt door L.Ph.C. van den Bergh, gepubliceerd, een werk dat al bij verschijnen niet aan de toen geldende maatstaven voldeed en meer en meer als beneden de maat werd ervaren. Plannen voor aanvulling, verbetering, ja, voor geheel nieuwe bewerking waren in de loop der tijd geboren en gestorven. Na de oorlog kwam er een nieuw élan en werd tot een geheel nieuwe bewerking be-sloten. De opdracht ging zoals gezegd naar Koch. Deze heeft daaraan een kleine 20 jaar zijn vrije tijd gegeven, pas sinds 1963 met hulp van een full-time assistent, Dr. J.G. Kruisheer. Materiaal werd verzameld uit 85 archieven en bibliotheken, die alle bezocht werden; een immense literatuur, die vaak meer ver-duisterde dan verhelderde, moest kritisch doorgenomen worden en tenslotte moest een eigen oordeel gevormd worden omtrent de echtheid, overlevering, samenhang en betekenis van ieder stuk. In 1970 kon Koch het eerste deel, lopende van de 7e eeuw tot 1222 het licht doen zien. Met één klap was daarmee in Nederland een nieuwe norm voor oorkondenpublicaties gesteld, een norm die voldeed aan het beste wat op dit gebied elders werd gepresteerd. Met deze publicatie, die allerwegen met de grootste lof werd ontvangen, heeft onze Akademie zich volop gerevancheerd voor de ongelukkige uitgave van Van den Bergh's oorkondenboek.

Koch kon de bewerking van de volgende delen, waarvoor hij trouwens zelf al veel materiaal had bijeengebracht, met een gerust hart overlaten aan zijn medewerker en opvolger Kruisheer, aan wie hij tijdens een jarenlange samenwerking het vak grondig had geleerd. Zelf bleef Koch als lid van de Commissie voor het Oorkondenboek van Holland en Zeeland van de Akademie nauw bij het werk betrokken.

Ook een andere grote bronnenuitgave heeft van zijn grote kennis en ervaring mogen profiteren, namelijk het door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis uit te geven *Oorkondenboek van Gelre en Zutphen tot 1326*. Als lid van de Commissie van Toezicht voor deze onderneming heeft Koch een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan de nadere bepaling van opzet en uitvoering.

Nu denke men niet dat deze nauwgezette archiefonderzoeker een droge kamer

geleerde was. Integendeel: Koch was een muzisch mens! In mijn inleiding sprak ik reeds over de kunstzinnige lijn in zijn familie en zijn vroege kennismaking met de schilderkunst. Hiervoor heeft hij altijd een diepe belangstelling behouden; ook in de moderne kunst voelde hij zich thuis. Hij had een verfijnde smaak en verzamelde objets d'art, ook voor doeleinden van dagelijks gebruik. Hij was bovendien zeer muzikaal en speelde zelf piano en clavecimbel.

Deze artistiekeit vond zijn neerslag in zijn stijl van schrijven. Ik wees al op de verrassende helderheid en elegantie van zijn proefschrift. De wijze waarop hij als het ware in hoffelijk gesprek met zijn lezer was, doet denken aan de stijl van Gosses. In zijn latere werk nam deze stilistische kwaliteit nog toe.

Zijn stijlgevoel uitte zich ook in de dagelijkse omgang. Hij kon scherp zijn en nam dan mensen tegen zich in, maar hij was nooit grof. Hij kon vechten voor wat hij nuttig of billijk vond, maar hij vocht niet met de sabel, maar altijd met de floret. Zijn afstandelijkheid werd makkelijk als arrogantie geïnterpreteerd, niet echter als botte minachting. Vandaar ook dat veel mensen, zonder hem echt aardig te vinden, aan hem hingen. Die hem goed kenden, waren echt op hem gesteld. Voor hen is zijn te vroege overlijden een blijvend verlies, evenzo als voor de wetenschap en onze Akademie.